
A görög válság és az Európai Unió jövője

A görög válság nem csak Görögország válsága. Egyértelmű és drámai jelzése annak is, hogy az Európai Unió – s ezen belül pedig az eurózóna – működése a jelen formájában fenntarthatatlan. Ezért bátor és felelős döntésre van szükség Európa döntéshozói részéről. Tanulmányunk körbejárja mindazon okokat és körülményeket, melyek a jelen helyzet kialakulásához vezettek, a felelőségek tisztázásának szándéka mellett kitér a válság súlyos humán következményeire is. Az írás végén röviden vázoljuk a lehetséges döntési alternatívákat – érvelve a tudatos és gyors döntés mellett.

(Görögország az EU-ban és az eurózónában) Görögországot 1981-ben rohamtempóban vették fel az EU elődjébe, az Európai Közösségbe (EK). Bár a mediterrán ország akkoriban még több ok miatt sem volt érett az EK-tagságra, csatlakozása mégis – feltehetően a szovjet veszély miatt – gyors ütemben történt. **Érdekes, hogy a sok tekintetben fejlettebb Spanyolországra csak 1986 során került sor.** Ez is alátámasztja azt a feltételezést, hogy Görögország nemcsak a kommunista fenyegetés, hanem kritikus geopolitikai helyzete miatt is különösen fontos volt mind a NATO-nak, mind az Európai Közösségnek. Nyilvánvaló ugyanis, hogy amennyiben Görögországban a szovjet támogatást élvező helyi kommunisták át tudták volna venni a hatalmat, akkor a szovjetek nagyon komoly előnyre tudtak volna szert tenni a NATO keleti szárnyában, illetve a Földközi-tenger medencéjében általában is. Feltehetően az is segítette Görögország felvételét, hogy nem sokkal korábban került sor Afganisztán szovjet megszállására, s a Szovjetunió pedig gyors ütemben növelte hadállásait szerte a világban. Ott voltak Angolában, Szomáliában, Vietnámban, Afganisztánban, tehát az amerikaiak joggal tették fel a kérdést: miért pont Görögország ne érdekelte volna a szovjeteket?

1981-től az amerikai külpolitikát Ronald Reagan elnöksége határozta meg, amelynek a jelszava: „béke erő által” volt. **Központi helyet kapott abban a Szovjetunió feltartóztatása,** ami egyfajta visszatérést jelentett az ötvenes évek „feltartóztatási elméletén” alapuló külpolitikai gyakorlatához. Ennek volt a következménye az EK, majd az EU kibővítése először csak a dél-európai államokkal, majd 1990 után – sokkal lassabban – a volt közép- és kelet-európai szocialista országokkal.

A görög gazdasági válság tulajdonképpen ebben a nyugati hozzáállásban kapja meg a maga magyarázatát. Az ország EU-ba való felvétele során az elsődleges cél a görög, illetve a többi dél-európai ország politikai baloldalanak a semlegesítése volt. Ezt a semlegesítést a nagyvonalú EU-támogatások hatékonyan segítették elő – ezért volt olyan könnyű a görögöknek az euróövezetbe is belépni. Ebben a helyzetben („jóindulatúan” vagy csak kevésse odafigyelve) és **vélhetően ennek okán nézték el Brüsszelben a kisebb költségvetési csalásokat, a „kreatív” nemzetgazdasági könyvelést is...**

A másik gond az volt, hogy Görögországot túl korán – 2001. január elején – vették fel az euróövezetbe. Az euróövezet alapvetően Robert Mundell szellemi terméke volt, hiszen az nagyrészt az általa kidolgozott **optimális valutaövezetek elméletén alapult.** Ezzel szemben sokan Lámfalussy Sándort (a hazánkban született neves közgazdászt) tekintik az euró atyjának, mivel Lámfalussy volt az 1994 és 1997 között Frankfurtban működő European Monetary Institute, az Európai Központi Bank előfutárának az elnöke.

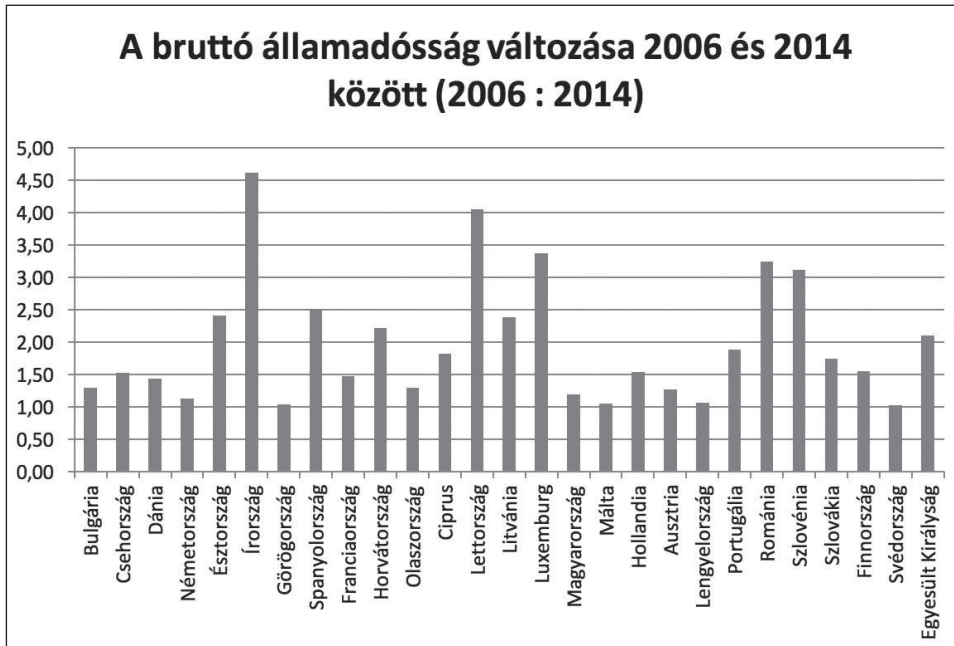
(Az euróövezet, mint szuboptimális valutaövezet) Még ma is élénken folyik a vita arról, hogy vajon az eurózóna optimális valutaövezetnek tekinthető-e vagy sem. Milton Friedman már 1997-ben azt írta a *The Times* november 19-i számában, hogy az Európai Unió nem tekinthető optimális valutaövezetnek, mert különböző nemzetekből áll, amelyek különböző nyelveket beszélnek, s ezen túl különbözőek a szokásaik, valamint sokkal lojálisabbak saját államukhoz, mint az Európai Unióhoz. A nyelvek különbözősége erősen gátolja a munkaerő nemzetközi mobilitását, valamint a közös európai költségvetés hiánya (illetve csökevényessége) pedig nem teszi lehetővé, hogy egyes országok gazdasági nehézségeit az EU központilag orvosolni tudja.

(Mesterséges ösztönzés az eurózónán belül arra, hogy a szegényebb és magasabb inflációjú országok eladósodjanak) Az európai pénzügyi rendszernek eredeti (és ma is élő) formája nagyon erős készletet jelentett a tagállamok számára az eladósodásra – mind költségvetési, mind vállalati, mind lakossági szinten. A közös eurónak ugyanis egységes, meglehetősen alacsony kamatszintje alakult ki, s így mindenütt olcsón lehetett euró-hiteleket felvenni. Az egyes országok inflációi azonban rendre eltértek egymástól. Így ahol az infláció magas volt, ott negatív kamat alakulhatott ki, ami nagyon ösztönzött a hitelfelvételre. Ezek az alacsony reálkamatok főként az elmaradottabb országokban jelentkeztek, míg Németországban az alacsonyabb infláció miatt a reálkamatok viszonylag magasabb szintje alakult ki.

Az eladósodás (mely elsősorban a „déli” országokat érintette – ide sorolva jelen esetben Franciaországot és a katolikus Írországot is) egészen addig ment, amíg a 2008-as válság „beköszöntével” ki nem száradt a likviditás. 2008 után a forrásszűkével küszködő bankoknak ugyanis egyre nehezebben lehetett hitelekhez jutni. A pénzügyi válság másik következményeként pedig a kormányok – egyik pillanatról a másikra – nem tudták könnyedén megújítani államadósságuk finanszírozását, hiszen az euróövezeten belül ugyan a pénzpolitika közös volt, de a költségvetési politikák az egyes nemzetek hatáskörébe tartoztak. Ha az egyik kormány bajba került a költségvetés finanszírozását tekintve, akkor nem fordulhatott az Európai Központi Bankhoz segítségért, mert – szemben az amerikai központi bankkal, a FED-del – az EKB számára sokáig meg volt tiltva, hogy államkötvényeket vásároljon. Míg az Európai Központi Bank egyetlen célt követett (az infláció kordában tartását), addig a FED kettős célt tartott fontosnak. (Egyfelől az infláció kordában tartását, másrészt a gazdasági növekedés támogatását, és – ami nagyrészt ugyanezt jelenti – a munkanélküliség csökkentését.) Később (jó sokára) az EKB esetében is lehetővé vált az államkötvények vásárlása. Ez a változtatás azonban már késő volt ahhoz, hogy kihúzza a tagországokat a recesszióból.

(Az EU szigorú pro-ciklikus gazdaságpolitikája) Az EU a 2008-as válság kirobbanása óta folyamatosan megszorító költségvetési politikát írt elő a tagállamoknak. Ez tipikus neo-liberális megközelítés a válságok időszakában. A keynes-i iskola éppen fordítva próbált gyógyítani: anticiklikus költségvetést javasolt. Még ma is folyik a vita, hogy melyik megközelítés a helyesebb. Az EU liberális politikáját helyeslők arra hivatkoznak, hogy a Balti országok szigorú költségvetési intézkedések révén képesek voltak leküzdeni saját válságukat. Az ellenfelek viszont Spanyolország, Görögország, Olaszország és Horvátország eseteivel példálózhatnak. Ezekben a déli országokban ugyanis nem sikerült a megszorítások révén helyreállítani a gazdasági növekedést és a deficit sem csökkent jelentősen (az államadósságról nem is beszélve).

Az EUROSTAT adatai szerint a válság kitörését követően az EU-ban jelentősen növekedett 2014 végéig a bruttó államadósság. Ez alól csak Németország, Magyarország, Málta, Lengyelország és kisebb-nagyobb mértékben a skandináv országok voltak kivételek. Különösen gyorsan növekedett viszont az ír, a lett, a portugál, az olasz, a spanyol, a horvát, a szlovén és a ciprusi államadósság (itt megint főként a déli államokról, illetve a válság által erősen sújtott katolikus Írországról van szó). Görögország esetében a statisztika ugyan szintén azt jelzi, hogy nem nagyon változott az államadósság mértéke. Mivel azonban a görögöknél az államadósság eleve magas volt (illetve az EUROSTAT adatok is megbízhatatlanok), ezért nem tekinthető olyan kedvező eredménynek, mint más országok esetében.

Forrás: EUROSTAT Database

(*A Sziriza elképzelései a válság kezeléséről*) Nem igazán világos, hogy pontosan milyen válságkezelési elképzelései voltak a válság súlyos következményei nyomán hatalomra került baloldali Szirizának. Csak azt láttuk, hogy folyamatosan tiltakoztak a megszorítások ellen, valamint azt, hogy igyekeztek a hitelezők jó szívére apellálni. Illetve párszor elzarándokoltak Moszkvába annak demonstrálására, hogy adott esetben van élet az EU-n kívül is. A méltányosság miatt hozzá kell tenni, hogy a Sziriza hatalomra kerülésével az egész addigi rendszer bukott meg. Azaz nem hogy kormányzati tapasztalata nem volt az új vezetésnek, de lényegében még politikai sem...

A Sziriza láthatóan tervezett valamit az EU-tárgyalások előtt: ezért szervezték meg a népszavazást, és ezért buzdították a görögöket az EU-val való megállapodások elvetésére. Kérdés, hogy mi is volt a görögök terve?

Valószínűleg több alternatív elképzelésük is lehetett a válság kezeléséről:

- a legvalószínűbb az „oroszkártya” kijátszása lehetett, annak a reményében, hogy

az oroszok a – geopolitikai előnyök reményében – rendelkezésükre álló forrásokból ténylegesen kiségitik majd őket;

- a másik alternatíva talán a nemzetközi közvélemény mozgósítása lehetett a „keményszívű” németekkel szemben;
- illetve a görög Sziriza – mint a demokrácia őshazájának kormánypártja – a demokratikus érvet előhúzva próbált jobb pozícióba kerülni, s a lépéseit újólag hiteltelíteni.

De meglepetés történt: vagy az oroszok nem voltak vevők a javaslatra vagy a Sziriza rettent vissza az orosz kártya kijátszásától (ezt talán soha nem tudjuk meg), s a remények dugába dőltek.

A nemzetközi közvéleménnyel való riogatás korántsem volt olyan erős ütőkártya, mint azt a görögök remélték. Ami viszont vélhetően döntőnek bizonyult, az bizonyos meghatározó országok (leginkább Németország, illetve Finnország) belpolitikai helyzete. Ebből a megközelítésből ugyanis legalább három nagyon nyomós érv szólt a görög „zsarolás” megtagadására. Egyrészt a hazai kormánykoalíciós pártok népszerűségvesztése (leginkább Németország esetében), illetve annak kockázatát, hogy a szélsőséges, radikális, EU- és bevándorlásellenes erők megerősödhetnek egész Európában (lásd ezt a veszélyt Finnországban). A másik komoly kockázat pedig a precedens kialakulásának következménye volt: ha már a görögöknek lehet adósságcsökkentést adni, akkor lennének más jelentkezők is, akik – szerintük jogosan – adósság-elengedést igényelnének... Harmadrészt pedig hiteltelentítette volna azon – nem kis politikai veszteséggel járó – országok válságmenedzselését is (például Lettország, Spanyolország, Portugália), akik azt megelőzően súlyos megszorításokat vállaltak be.

(A gazdasági válságok és az egészségügy problémái a válság sújtotta országokban – különös tekintettel a görög válság egészségügyi hatásaira) Nem meglepő, hogy a közpénzekből finanszírozott egészségügy a gazdasági válságok idején nem virágzik, hanem inkább megszorításokat szenved, újabb és újabb emberi szenvedéseket és katasztrófákat generálva. Van a harapófogónak másik szára is: ugyancsak visszaeshet a kereslet ilyen helyzetben a teljesen vagy részben a magánfelhasználók által finanszírozott egészségügyi szolgáltatások iránt is, hiszen az embereknek kevesebb pénze marad ekkor az egészségügyre.

Nem könnyű azonban a gazdasági válságok és az egészségügy közötti kapcsolatot egzakt módon elemezni. Különösen nehéz a válság távolabbi, az élettartamra és a betegségek előfordulási gyakoriságára vonatkozó hatásait értékelni. Amíg ugyanis a gazdasági adatok (relatív) megbízható módon (rendszerint naprakészen) rendelkezésre állnak, addig az egészségügy adatai már általában hiányosak, és sokkal kevésbé naprakészek. Még a lakosság várható élettartamára vagy a különböző halálozási okokra vonatkozó statisztikák is csak úgy-ahogy (rendszerint jelentős késéssel közölve) megbízhatóak. Az intézményrendszer működésére vonatkozó összesített adatokról pedig általában ez sem mondható el. (Ráadásul – mint ahogy más összefüggésben már említettük –, a görög statisztikák egyébként sem a pontosságukról és a megbízhatóságukról híresek...)

A görög válság során az egyik legkorábbi elemzést a görög egészségügyi rendszerre vonatkozóan David Stuckler (a University of Cambridge Szociológia tanszékének munkatársa), valamint Martin McKee (a London School of Hygiene and Tropical Medicine tanára) közölte az European Journal of Public Health című folyóiratban. Cikkükben aláhúzták, hogy 26 000 görög közegészségügyi dolgozó, köztük 9100 orvos vesztette el munkáját 2007-től 2011-ig, aminek következtében rövidebb nyitva tartással működnek a közegészségügyi intézmények. Sok közegészségügyi intézményt pedig egyenesen be is zártak a költségvetési megszorítások miatt.

Bonovas és Nikolopoulos (2012) szerint már 2012-ben látható volt, hogy a görög egészségügyi rendszer nem tud megbirkózni a fertőző betegségekkel. Éppen ezért súlyos közegészségügyi tragédiát jósoltak Görögországban. A következő járványhelyzetek alakultak ki a szerzők szerint: az A(H1N1) influenza esetében Görögországban 2009-ben a világ többi részénél súlyosabb következményekkel vonult végig az országon. Görögországban 2009 során 149 ember halt meg ettől az influenza fajtától, ami Európában a 4. legmagasabb arányt képviselte (13,2 haláleset egymillió lakosként). A szerzők aláhúzzák, hogy a következő, 2010/2011-es „hagyományos” influenzajárvány szezonban még ennél is több ember pusztult el, s a halálosági arány is felülmúlta a korábbi adatokat. A szerzők szerint a görög egészségügyi rendszer súlyos válságát az mutatja a legjobban, hogy új, vagy korábban már eltűntként betegségek is megjelentek az országban. Így beszámoltak a 2010–2011-es években jelentkezett nyugat-nílusi láz esetekről is, kiemelve, hogy ez volt az első eset, hogy Görögországban a nyugat-nílusi láz embereket is megfertőzött. Ekkor összességében 262 humán esetet regisztráltak, amelyek közt 197 esetben került sor idegrendszeri szövödményekre is. A járvány földrajzi elemzése azt mutatta, hogy ez a vírusbetegség most már az ország nagy részét elérte. Ugyancsak aggasztónak nevezték a szerzők a 2009–2011-es maláriajárványt Görögországban. Európát – és azon belül Görögországot is – 1974 óta maláriamentes területként tartották nyilván. Ennek ellenére Görögországban 2009–2011 során nem behurcolt, hanem helyi maláriafertőzések történtek. (Természetesen elképzelhető, hogy a malária újbóli megjelenéséhez a globális felmelegedés és a bevándorlók magas száma is hozzájárult – de még ha ez így is lenne, akkor is igencsak figyelemre méltó helyzetről kell, hogy beszéljünk.) A legaggasztóbb járványt azonban az – intravénás kábítószer használók körében tapasztalt – AIDS jelentette. 2011 során az új AIDS (HIV) fertőzött esetek száma a korábbi időszakokhoz képest hirtelen tizenötszörösére ugrott. Ez egyértelműen a tücsere programok leállításának, illetve visszafogásának tudható be. Mivel a görög egészségügyi szervezetek becslései szerint az országban 10 000 főt meghaladó **az intravénás kábítószer-használók száma, ezért nyilvánvaló, hogy ez a változás milyen jelentős közegészségügyi veszélyt jelent.**

Bonovas, és Nikolopoulos (2012) hangsúlyozták a cikkükben, hogy az egészségügyre fordított kiadásokat nem lenne szabad továbbra is improkutív fogyasztási kiadásoknak tekinteni, mivel azok inkább az emberi tőkébe történő beruházásoknak tekinthetők. Ahogy írják: „a kemény gazdasági intézkedések talán elkerülhetetlenek voltak, de a gazdasági zavarok negatívan érintették a közegészségügyet, és bár még nem lehet pontosan előrelátni a fertőző betegségek esetében a várható hatásokat, az azonban már biztosnak látszik a korábban ismertett járványok lefolyásából, hogy a görög lakosság egészségügyi kilátásai sajnos egyáltalán nem jók”. Ugyancsak aláhúzzák, hogy „az egészségügyi kiadások nemcsak az emberéletek megóvásának az eszközei, hanem végső soron a gazdasági válság leküzdésének eszközei is lehetnek, csökkentve a szegénységet ... ugyanis egészséges embereket nagyobb valószínűséggel alkalmaznak”. Végső mondatukkal arra utalnak, hogy a görög egészségügyi rendszerből jelentős mennyiségű pénzt vontak ki a megszorítások bevezetése óta, s ezért korábban nem látott és várt járványok jelentek meg. „A pénzügyi megszorítások – legalábbis időleges – kúrálhatják a gazdasági válság jeleit, de a görög társadalom potenciálisan egy modern egészségügyi katasztrófa peremén van”.

Madianos, M. és szerzőtársai (2014) igen komoly statisztikai apparátussal alátámasztott elemzést végeztek a Görög Statisztikai Hivatal és az EUROSTAT adatait használva. Elemzésükben bemutatták, hogy a korábban az Európában egyik legalacsonyabb görög öngyilkossági ráta miként kezdett a válság során emelkedni. A kutatás kiinduló adatai szerint 1991 és 2011 közt a görögországi lakosok körében (a lakosok korával korrigált) öngyilkos-

ságok aránya 32%-kal növekedett (1981-hez képest az emelkedés 54% volt), miközben az államadósság kilencszeresére nőtt az országban (euróban), a munkanélküliségi ráta pedig 6,4%-ról 22%-ra emelkedett. A legdrámaibb emelkedésre 2008 után került sor: ez is az oksági kapcsolatokra utal. Az öngyilkosság növekedésével együtt az idegrendszeri megbetegedések is növekedtek, amit az is mutatott, hogy az egy főre eső évi antidepresszáns-fogyasztás ez idő alatt 188%-kal nőtt. A mentálhigiénés állapotot viszonylag pontosan jelző emberölések száma is jelentősen emelkedett – szintén százezer főre vetítve – 1,29-ről 2,41-re. A válások száma pedig ezer főre vetítve 0,74-ről 1,9-re emelkedett.

Az adatok statisztikai elemzéséből a szerzők megállapították, hogy az öngyilkossági arányok növekedése és a gazdasági válság következményeit kifejező adatok közt nagyon erős és szignifikáns korreláció volt mérhető, amiből azonban az oksági kapcsolat még nem levezethető, de nagyon valószínűsíthető. Nyilvánvaló azonban, hogy az idősorok esetében igen nehéz oksági kapcsolatot kimutatni az egyes elemzett változók között, hiszen elképzelhető, hogy mindegyik változó egy harmadik, időben alakuló változó függvényében alakul (Madianos, M., 2014).

Kentikelenis és szerzőtársai (2014) egy átfogó cikket szenteltek a görög gazdasági válság egészségügyi következményeinek, amelynek az alcíme is árulkodó, „From austerity to denialism” (vagyis a megszorításoktól a tagadásokig). A cikkben a közvetlen és a közvetett egészségügyi hatásokat külön is elemzik. Idézik Andreas Loverdos (volt görög egészségügyi miniszter) szavait, aki elismerte, hogy 2012-ben „hentesbárdal” faragták le a költségvetési kiadásokat. A költségvetésből fedezett kórházi kiadásokat Görögországban 2009 és 2011 között 26%-kal redukálták. Ugyanígy előírták a gyógyszerkassza támogatásának csökkentését is: a 2010-es 4,37 milliárd eurós szintről előbb (2012-ben) csak 2,88 milliárd euróra, majd (2014-ben) 2 milliárd euróra. Ezeket az előírásokat az egészségügyben a szerzők szerint teljesítették is (uo.). Az egészségügyi reform során növelték a betegeket terhelő hozzájárulások arányát, felemelték a betegeket terhelő vizitdíjakat (háromról öt euróra), illetve hasonlóan emelték a receptfelírási díjakat (receptenként 1 euróra), valamint a gyógyszerek esetében is növelték a betegeket terhelő kiadásokat. Tervezték a kórházi ellátásért fizetendő hozzájárulás emelését is, de erre a növekvő társadalmi ellenállás miatt végül nem került sor. A telefonhívások díjának emelése viszont növelte az egészségügyi rendszer elérésének költségeit.

A legnagyobb probléma az volt, hogy a betegbiztosítás nem terjedt ki a munkanélküliekre és a nagyszámú bevándorlóra, pedig az ő esetükben az ellátatlanság súlyos közegészségügyi és járványügyi veszélyeket hordoz magában. Korábban alapítványok által támogatott formában igyekeztek a munkanélküliek és a bevándorlók számára ingyenes egészségügyi ellátást biztosítani. Ez a rendszer a válság nyomán azonban gyorsan összeomlott. A válság közvetett egészségügyi hatásai közt a szerzők elsősorban az egyre nehezebben ellátható mentális betegségek növekedését jelzik. Az emberek egyre depressziósabbak, egyre erősebb az öngyilkossági hajlamuk – ami pedig a válság előtt Európán belül Görögországban volt az egyik legalacsonyabb. 2011-ben már a nők esetében is emelkedést mutatott az öngyilkossági arány. Hasonlóképpen megszenvedték a gyermekek is a válságot: a koraszülések aránya csökkent a válság előtt 2008-ig, azt követően viszont ismét növekedésnek indult.

A görög egészségügyi rendszerrel kapcsolatosan igen érdekes, hogy a hatóságok folyamatosan arra hivatkoztak, hogy a válság előtt a görög egészségügyi rendszer nem volt eléggé hatékony, korrupció és nepotizmus szőtte át. Azt állították, hogy mindezek a negatív vonások csökkentek a válság során elfogadott intézkedések nyomán. Ez a hozzáállás – amelyet „tagadási elvnek” (denialism) neveznek a cikkben – a szerzők szerint nem

egyedí, mert Spanyolországban a hatóságok hasonló módon tagadják az egészségügyi reform negatív hatásait. Ugyanakkor a szerzők kiemelték, hogy nem minden gazdasági válságtól sújtott országban került az egészségügy ilyen rossz helyzetbe. Izlandon például 2008 során a kormány elutasította azt az IMF-javaslatot, hogy az egészségügyi kiadások csökkentésével takarékoskodjanak. Izlandban nem is került sor olyan egészségügyi válsághelyzetre, mint amilyent Görögországban láttak a szakemberek...

További probléma a görög egészségügyi rendszerrel kapcsolatban az, hogy Görögországban a gyógyszeripar nagyon fejletlen, s ezért importra szorulnak. Az összes görög importon belül a gyógyszerek aránya 5,5% volt 2014 során, amit már nem lehet elvben tovább visszaszorítani súlyos közegészségügyi problémák okozása nélkül (Blomberg, 2015). Egyébként érdekes, hogy mennyire eltérő a német és a görög import-szerkezet alakulása a válság során: míg a görögök jelentősen visszafogták a luxus javak importját, addig a németek esetében dinamikusan nőtt a drágakövek, a luxusautók, a drága gyógyszerek és a luxuscélmiszerek importja (uo.).

(Milyen alternatív megoldások lehettek a Sziriza kabátujjában?) A görög válság humán szolgáltatásokat ért hatásai után nézzük meg, hogy milyen mozgástere volt a frissen megválasztott új vezetésnek? Az orosz kártyát már nem először kísérelték meg a görögök előhúzni és aprópénzre váltani, s közismert, hogy az oroszokkal való fenyegetés már több ízben is komoly előnyöket jelentett számukra. A görögöket egyébként is szoros kulturális-vallási szálak kötik az oroszokhoz (görögkeleti ortodoxia), s Oroszország már az első világháború idején célul tűzte maga elé Isztambul (a volt Bizánc) megszerzését. Ez nyilván tetszett volna az élesen törökellenes görögöknek is. Az oroszok ráadásul a II. világháború során sokat szenvedtek amiatt, hogy nem volt a kezükben olyan kikötő, melyet egész évben használni lehetett volna.

Görögország pontosan a nyugati keresztény Európa és az ortodox Oroszország között helyezkedik el. Amennyiben Görögország átállna Oroszországhoz, akkor az oroszok nemcsak repedést idéznének elő az EU-ban és a NATO-ban is, de hozzájutnának az évszázadok óta vágyott meleg vizű tengeri kikötőkhöz is. Ezt nyilván senki sem akarta sem az EU-ban, sem az USA-ban, és nem akarja ma sem, amikor a feszültség más okokból is növekszik a NATO és Oroszország között. Nem véletlen tehát, hogy **míg – a geopolitika-
ilag korántsem ilyen fontos helyzetben levő – Lengyelországot szinte szó nélkül engedték át az oroszoknak (akkoriban a Szovjetunió) a II. világháború után, addig a németek 1945-ös vereségét követően a nyugati hatalmak Görögország esetében igen gyorsan és határozottan kiebrudalták a kommunista partizánokat a hatalomból. Ezt követően pedig az elhúzódó, véres polgárháborúban mindent megtettek azért, hogy Görögország ne kerüljön újra a Szovjetunió érdekszférájába. (Évtizedeken át még a katonai diktatúrát is elnézték a görögöknek azzal a felkiáltással, hogy Görögország „bástya a kommunisták ellen”).**

Ez a fenyegetés szerepet játszhatott abban, hogy olyan sokáig eltűrték a görögöknek a statisztikák meghamisítását is. Nem magyarázható ez másképp azért sem, mert az EU – másokkal szemben, mint például Magyarország – nagyon szigorúan vette a túlzott költségvetési deficit korlátjának túllépését. (Ez alátámasztja viszont azt a feltételezést, hogy az EU esetében is igaz George Orwell szállóigévé változott megállapítása, mely szerint „minden állat egyenlő, de vannak egyenlőbbek”).

Természetesen a fejlett európai gazdaságok számára is jó üzlet volt Görögország NATO- és EK- (majd EU-) tagsága. Mind a német, mind a francia cégek ugyanis nagy volumenben adtak el fegyvereket Athénnek a csatlakozást követően. Amennyiben Görögországot kiebrudalnák az euróövezetből, úgy logikusan a következő lépés az egyébként is erős

kommunista gyökerekkel rendelkező Sziriza balszárnya számára az EU-ból való kilépés, majd az oroszokhoz való közeledés, és végül is a NATO-val való szakítás lenne. Ez a lépés viszont végzetes csapást jelentene mind az EU, mind az Egyesült Államok külpolitikai törekvéseire. A görög politikusok az EU-val való legutóbbi gazdasági tárgyalásokat megelőzően finoman jelezték is ezt az opciót az EU-nak... (Elmentek Oroszországba tárgyalni és körüludvarolták Putyint, majd az oroszok ezt követően úgy nyilatkoztak, hogy végső soron „nincs kizárva” Görögország megsegítése sem az oroszok által.)

De miért is nem sikerült az orosz kártyát kijátszani a görögöknek? Egyfelől azért, mert a Nyugat ma már sokkal kevésbé riad meg az orosz fenyegetéstől, mint azt korábban tette. Másfelől ma már az oroszok sincsenek abban a helyzetben, hogy ezen az opción komolyan gondolkodjanak. Pontosítva: azon, hogy még egy frontot nyissanak a Nyugattal az ukránon kívül. Ráadásul 2015 nyara az az időszak, amikor egyrészt az iráni helyzet konszolidálása, másrészt pedig az Iszlám Állam elleni hatékony, összefogást igénylő fellépés miatt nem jött még el az ideje a görög helyzet kiélézésének. Az olajárak jelentős esése a megelőző év során egyébként is súlyos csapást mért az orosz gazdaságra, azon belül a költségvetési bevételekre. Emiatt az oroszok nemzetközi mozgástere jelentősen szűkült, ráadásul a nyugatiak meg is voltak erről győződve. Lehet, hogy az olajárcsökkenés ezért nem is volt teljesen az amerikaiak akaratán kívül...

Az oroszok beláthatták azt is, hogy azért, hogy megszerezzenek néhány görög kikötőt, nem kell feltétlenül közel 100 milliárd eurót feláldozva (és egyébként az európai hatalmi egyensúlyt komolyan veszélyeztetve) kimenteni a görögöket a válságból. Valószínűleg rájöttek arra is, hogy a görög javakat meg lehet szerezni a görög privatizáció során, akár olcsóbban is. Nyilvánvalóan tűnhetett számukra, hogy amennyiben a görögök elkezdnek privatizálni, akkor a privatizálandó javak áron alul fognak a vevők tulajdonába kerülni. (Éppen úgy, ahogy az 1990 után a volt szocialista országok esetében történt...) További magyarázat pedig a globális felmelegedéssel függ össze: az oroszoknak előbb-utóbb több egész évben hajózható kikötője lesz, s ezért a görög kikötők jelentősége a jövőben csökkenni fog.

Az oroszokkal való zsarolás nyilvánvalóan csak ártott a görögöknek. Ezt az is jelzi, hogy Donald Tusk az EU-ban elég nyíltan és durván elmondta, hogy „Oroszország és Kína kényszerítette végül a szigorú feltételeket Görögországra” (Tusk, 2015). Utalt arra is, hogy „az ember ne az ellenségeinél, hanem a barátainál keressen támogatást, pláne, ha az ellenségei nem is képesek segíteni”. Kína esetében pedig valószínűleg nem is merült fel soha komolyan, hogy támogathatják a görögöket. A kínaiakat is inkább a görög kikötők privatizálása érdekelte, semmint a görög szuverenitás megőrzése. Egyébként a piruszi kikötő privatizálása során a kínaiak és a Ciprasz-kormány viszonya állítólag többször is megromlott (Guardian, 2015).

(Vélemények az EU–Görögország 2015-ös megállapodásáról) A 2015. július közepén született Görögország–EU megállapodást követően nagyon sokféle és egymásnak ellentmondó értékelés született. Ezt jól fejezte ki Martin Schultz, aki az MTI szerint a következőket mondta: „Ilyen sok frusztráció, csalódottság és kölcsönös meg nem értés ekkora intenzitással még nekem is új, pedig már régen a szakmában vagyok.”

Általánosságban el lehet mondani, hogy a keynesiánus elemzők az EU rossz intézményrendszerét és főként Németországot hibáztatták, illetve a túlzott megszorításokra hívták fel a figyelmet. Ezzel szemben a neoliberais elemzők az elégtelen, nem kellő ideig és következetességgel végrehajtott görög megszorításokat okolták.

2015. június 15-én az Index hírportálon megjelent értékelés így írt: „Azt már valószínűleg politikai szimpátiája válogatja, hogy valaki úgy beszél majd 2015. július harmadik

hetéről, mint amikor végre sikerült helyre pofozni a lázadó görög kormányt és ezzel megmenteni az eurózónát és az egész Európai Uniót, vagy amikor az Európai Unió és a Németország vezetői megpuccsoltak egy országot, és ezzel az európai integráció elveit egy uzsorás mentalitására cserélték, elkezdve ezzel szétzilálni az európai projektet.” (Index, 2015a)

Így a görögöknek végül lényegesen rosszabb feltételekkel kellett a népszavazás miatt felbőszített tárgyalópartnerektől felállniuk, mint ahogy az a népszavazás előtt látszott.

A megállapodás szerint meg kell emelniük a nyugdíjkorhatárt. Végig kell vinniük a nyugdíjrendszer reformját, áfát kell emelniük (azokon a szigeteken is, amelyek eddig kivételes kedvezményeket élveztek). Ezen túl előírták számukra, hogy egy automatikus megszorításokat biztosító törvényt kell hozni a költségvetési hiány visszaszorítására. Ráadásul vissza kell engedni a hitelezők állandó képviselőit az országba, akik folyamatosan felügyelik majd, hogy a kormány mindent úgy csinál-e, ahogy a hitelezők azt szeretnék. Mindezen túl még el kellett fogadniuk azt is, hogy létrehoznak egy 50 milliárd eurós alapot a privatizálandó vagyonból, amellyel részben a hitelezők rendelkeznek.

Ennek ellenében a hitelezők megígérték a görögöknek, hogy valamelyest átstrukturálják a mostani adósságukat. Ezen túl kapnak még 86 milliárd eurós, hároméves mentőcsomagot, valamint azt, hogy az uniós felzárkóztatási milliárdokat a többieknél előbb megkapják. Emellett 7 milliárd euró áthidaló kölcsönt is adnak az eurózóna tagjai azért, hogy a görögök még kibírják valahogy a mentőcsomagig. Továbbá komoly beruházásosztónzó pénzek érkehetnek az EU-ból az országba. Összességében a megszorítások és a támogatások nettó egyenlege a görögök szempontjából erősen pozitív lehet (bár az még nem biztos, hogy így is lesz).

Az elemzők közül Jeffrey Sachs (aki korábban sikeresen segítette megfékezni a hiperinflációt Bolíviában, majd aki a lengyel kormány szakértőjeként a lengyel piaci átmenetet is eredményesen elősegítette) nagyon kritikusán viszonyult a megállapodáshoz. A „Social Europe” című internetes folyóirat 2015. július 22-i számában azt írta, hogy „a hitelezők időnként értelmesek, de időnként buták. Az Egyesült Államok, Nagy Britannia és Franciaország 1920-ban igen buta volt, amikor túlzó jóvátételi fizetségeket írt elő Németországnak. A negyvenes és ötvenes évek során viszont az Egyesült Államok okos hitelezőként járt el, amikor a Marshall-segély során új forrásokat biztosított Németországnak, amelyet az 1953-as hitelkönnyítés követett. A nyolcvanas évek során viszont az USA rossz hitelezőként viselkedett, amikor túlzó hitel-visszafizetések követelt a latin-amerikai országoktól és Afrikától, de a kilencvenes évekre megokosodott, amikor egy hitelkönnyítési javaslatot tett az asztalra. 1989-ben az USA okos volt, amikor Lengyelország adósságát elengedte, míg 1992 során az orosz adósság-szolgáltatásokhoz való ostoba ragaszkodása a mai nehéz nemzetközi viszonyok magvát vetette el. Németország követeléseit Görögországot az összeomlás szélére sodorták, potenciálisan katasztrofális következményekkel mind Görögország, mind Európa, mind Németország jó hírét tekintve. Most nem a merevségnek, hanem az értelmes döntéseknek jött el az ideje. Bölcsesség természetesen nem jelent puhaságot. A békés és prosperáló Európa fenntartása nemcsak Németország felelőssége, hanem Németország elsődleges nemzeti érdekét is jelenti”. (Social Europe, 2015.)

Természetesen nem mindenki állítja azt, hogy a görögöknek le kell térni a megszorítások útjáról. Aslund (2015) a Berlin Policy Journalban éppen Lettország példájára hivatkozva állítja, hogy Görögországban nem annyira a sok, hanem inkább a kevés, illetve nem elég ideig alkalmazott megszorítások jelentették a bajok forrását. Aslund a keynesiánus Krugman egy korábbi a New York Times-ban megjelent cikkére hivatkozik,

ahol Krugman azt írta, hogy a megszorításokat „sehol sem alkalmazták agresszívebben, mint Görögországban, de annak eredménye alapvetően elmaradt a javasolt terápia híveinek elvárásaitól”. Aslund szerint ezzel az állítással több mítosz is jelentkezik: 1. Görögországban alkalmazták 2008 után a gazdasági megszorításokat a legagresszívebben a világon; 2. a megszorítások nem használnak a gazdasági növekedésnek, s a megszorítások népszerűtlenekek, ezért Görögország a németek megszorítás-mániájának az áldozata; 3. Európának tanulni kellene az USA-tól és fel kellene adnia a megszorításokat. Aslund szerint a Balti országokban 2008 után agresszívebben alkalmazták a megszorításokat, mint Görögországban, és ennek gyorsan meg is lett az eredménye. Ezek az országok ugyanis hamar elkezdtek növekedni, s ki is nötték a deficitjüket. Aslund szerint Krugman azt hiszi, hogy a pénz korlátlanul rendelkezésre álló erőforrás, amelyet tetszés szerint lehet beleönteni a gazdaságba. Aslund felrója Krugmannak azt is, hogy Németország megszorításpárti politikáját az entente hatalmak Németországgal szemben a versailles-i békeszerződést követően alkalmazott politikájához hasonlítja, amelynek katasztrofális következményei lettek Hitler hatalomra jutásával. Aslund szerint alapvető tévedésben él Krugman akkor, amikor nem vesz tudomást Európa alapvető problémáiról, nevezetesen a gyenge növekedési potenciálról. Amikor egy országban többet költenek, mint amennyit adózásból be lehet szedni, akkor szerinte egyetlen megoldás a költségvetési megszorítás lehet.

Aslund cikkével Anders Paalzow szállt vitába a Foreign Affairs 2015. július 25-i számában. Anders Paalzow, A. (2015) összehasonlítja Lettország és Görögország helyzetét. Cikkében kifejtette, hogy a 2008-as gazdasági válság erősen megrendítette Lettország gazdaságát is. Ekkor a kormányzat erőteljes megszorító intézkedéseket tett, amelynek nyomán az ország gazdasága három év visszaesés után valóban növekedni kezdett. De ezzel Paalzow szerint vége is az analógiának Lettország és Görögország között. Paalzow szerint a Balti országokat több okból sem lehet Görögországgal összehasonlítani. Először is, a balti államok közel fél évszázados szovjet uralom után csatlakoztak Nyugat-Európához, és már rögtön az oroszoktól való függetlenné válást követően igyekeztek rendbe tenni gazdaságukat. (Azt sem szabad elfelejteni – bár ezt Paalzow nem írja, de tény –, hogy a szovjet időkben a Balti országok a szovjet gazdaság high tech területei voltak. S bár alapvetően hadiipari tevékenység folyt a Baltikumban, ezt a tevékenységet azonban nem volt nehéz átállítani polgári célokra, már csak azért sem, mert a Balti országokban koncentrált a szovjet IT gazdaság.) Az sem érdektelen jellegzetesség, hogy Lett- és Észtországban protestáns szellemiség uralkodik, s a hosszú szovjet regnálás miatt a tűrőképességük is minden bizonnyal jelentősebb, mint az ortodox gyökerű görögöknek. (Akik ráadásul a 2008-as válságot megelőzően évtizedeken át arra szocializálódtak, hogy a fák akár az égig is nőhetnek...)

Paalzow azt állítja, hogy nem annyira a baltiakat, hanem a skandináv országokat kellene Görögországnak követnie. Svédország és Finnország hosszú gazdasági válságon ment át a kilencvenes években, amelyből sikeresen emelkedtek ki, megerősítve az ország exportágazatait. Görögországnak azonban – a turizmuson kívül – igazán nincsen sikeres export-tevékenysége. Tehát a kilábalás ezért is nehezebb, mint a Balti államok esetén volt.

(Felelősségek és mulasztások) Az, hogy Görögország, illetve az euró-zóna helyzete így alakult, az nagyon komoly mulasztások eredménye. Egyrészt külön kell megvizsgálni a konkrét ügy fejleményeit, s megoldásának hatékonyságát/hatékonytalanságát, másrészt nyilvánvalóan a válság eszkalálódását, multiplikatív következményeit (ennek gazdasági és politikai – egyes országokon belül belpolitikai – következményeit, s az esetleges „precedensteremtés” hatásait) is. Az sem kérdés, hogy a felelősségek tekintetében elemezni

kell mindkét félnek – egyfelől a görögöknek, másfelől a trojkának – a tetteit, s kommunikációját is. Fontos hangsúlyozni, hogy a kommunikáció nagyon lényeges, hiszen sok esetben ezen múlik a konkrét megállapodás, illetve a pánikhangulat kialakulása.

Fontos egyúttal leszögezni, hogy a görög fél esetében sem homogén az elmúlt időszak: el kell különíteni a múlt bűneit, s külön kell vizsgálni az első Sziriza-kormány „viselt dolgait”. Meglepő, igazságtalan, s érthetetlen is, hogy ez a distinkció miért nem jelent meg hangsúlyosan sem a tárgyalások során, sem pedig a témában megjelenő elemzések esetében! Anélkül, hogy egzakt értékítéletet fogalmaznánk meg a felelőségek megoszlásáról, hipotézisként azt állítjuk, hogy mindkét fél felelős a helyzet ilyenén alakulásáért. Másfajta felelősséget visel azonban a Sziriza előtti politikai elit, s mást a Sziriza-vezette kormány.

Listázzuk először a görögök felelősségét, ezen belül pedig a korábbi görög politikai elit mulasztásait:

1. Költségvetési adatok manipulálása.
2. A gazdaság fundamentumainak megerősítése helyett máshová mentek el a pénzek.
3. Adózási fegyelem drámaian rossz szintje.
4. Korrupció kormányzati eltérése, táplálása.
5. A társadalom kettészakadása, a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése, illetve a korábbi kormányzatok klientúra-építő tevékenysége mellett pazarló és megalapozatlan elosztási rendszereket és struktúrákat hozott létre, illetve üzemeltetett.
6. A drága, és gazdaságilag nem sokat hozó athéni olimpia megrendezése.
7. A demokratikus intézményrendszer (például független statisztikai hivatal hiánya, a Számvevőszék gyengesége), fejletlensége.
8. Pazarló jóléti rendszerek (nyugdíjak jogosultságainak problémái és abszurdan alacsony korhatárok, a közszféra valóságtól elrugaskodott mérete és jövedelmi szintje, teljesítmény-követelményei stb.), újabb és újabb populista intézkedések foganatosítása.

Ezek évtizedes bűnök, melyek ráadásul olyan „békeperiódusban” történtek, amikor is megvolt a lehetőség arra, hogy – pénz és stabil beágyazottság (először uniós tagság, majd eurózónás részvétel) mellett, válságmentes időben – a görög csoda megszülethessen. Az itt felsorolt nyolc „bűn” természetesen a korábban már jellemzett görög történelmi előzményekből, tradíciókból „kiolvasható”, illetve potenciálisan következik. Miből is? Először is a gyenge demokratikus tapasztalat az ország közelmúltjából (ne keverjük össze a régmúlttal, az **ókori görög dicsőséggel!**), a **görög elit összefonódásából, korruptségéből**. Illetve azzal a sajátos korrupcióból is, melyet a csúcsgazdag elitnek és a politikai döntéshozóknak az egyszerű népnek juttatott kedvezményekkel (például a nyugdíjrendszer valóságtól elszakadt működése, irracionális munkahelyi biztonság, megalapozatlan bérek, illetve béremelések a közszférában, stb.) kialakított rendszerében láthattunk. Kísértetiesen hasonlít ez a helyzet bizonyos szempontból a hetvenes-nyolcvanas évek Magyarországra. Arra az időszakra, amikor „a kapitalista válság megáll a szocialista magyar határoknál” jelszó miatt irreálisan alacsonyan tartották a nyersanyagárakat, felpörgették a beruházásokat (például volt olyan év, amikor meghaladta a százezret az adott évben átadott lakások száma) és folyamatosan emelték a béreket és a nyugdíjakat is. S mindezt persze hitelből tették...

A százmilliárd eurós nagyságrendben érkező uniós támogatások és hitelek a tetejében nem a termelő szektorba, még csak nem is adózott szolgáltatásokba (turizmus, logisztika) kerültek. Ha mégis oda, akkor **off-shore tevékenységekbe, s zömében olyan magánvagyonyokba** áramlottak, melyek működtetése és haszna nagyon könnyen leválasztható volt a görög gazdaságról. A legnagyobb baj, hogy ezek a pénzek ma sem szolgálják az ország

érdekeit, kibontakozását, mert vagy libériai zászló alatt hajóznak vagy pedig svájci bank számlákon fialnak a gazdáiknak.

Mint ahogy említettük: külön érdemes foglalkozni a válságkezelésre „felkért” Sziriza-vezette kormány tevékenységével. Amely kormány persze megint csak a görög valóságban, azaz a populista görög politikai klímában született. S amelynek egyszerre előnyt és terhet jelentett ez a „fogantatás”: azaz az a tény, hogy a megszorítások ellenében, az „imperialista”, kizsákmányoló trojka kiebrudalására, megrendszabályozására kapott felhatalmazást. Ilyen rövid idő mérlegénél (az előbb említett 8 bűn több évtizedes tevékenység sara, míg a Sziriza-kormány tevékenységét csupán a 2015-ös év első felében vizsgáljuk). Így a hibák elsősorban abban keresendők, hogy milyen programbeli és felkészültségbeli hiányosságok, milyen tárgyalási és kommunikációs ballépések történtek ezen időszakban. Lássunk ezekből is nyolcat (persze ezek kiválasztása önkényes: lehetne más okokat is találni, illetve hosszabb listát is készíteni).

A Ciprasz-kabinet hibái:

1. Csak a hitelelengedésre koncentrált a nemzetközi tárgyalások első szakaszában.
2. A népszavazással provokálta, illetve „becsapta” a külföldi partnereket, mellyel erősítette a bizalmi válságot.
3. Nem tett le olyan közép- és hosszú távú gazdasági tervet, mellyel egy konszolidációs időszak alatt megszülettek volna azok a döntések, melyek egy megalapozott, fenntartható fejlődési pályára állították volna az országot.
4. A görög népet a trojka-ellenességre „tanította”, a felelőségek megállapításakor egyoldalúan kommunikált, ezzel aláásta a méltányos és igazságos rendezés lehetőségét.
5. Nem volt reális „B” terve arra, ha a Trojka nem segít (vagyis nem dolgozták ki komolyan az oroszok, vagy a kínaiak bevonását a folyamatba), vagy legalábbis nem voltak képesek azt megvalósítani.
6. Ennek ellenére kijátszották az EU-ban az „orosz kártyát”, ami csak felbőszítette az EU bürokratáit és hozzájárult a feltételek szigorításához.
7. A kínaiaktól vissza akarták venni a Pireuszi kikötő már eddig privatizált részét, amivel persze nem segítették elő azt, hogy a kínaiak segítsenek az új kormánynak.
8. Hezitáltak az euróövezeti tagságról, illetve az utolsó pillanatban visszariadtak a kilépéstől.

Ha mérlegelni kellene a két felsorolás „fajsúlyát”, akkor egyértelmű, hogy a nagyobb bűnök a múlt bűnei. Bár a Ciprasz-kormány esetében is ugyan nyolc pontban fogalmaztuk meg a mulasztásokat, de ezek jó része utólag is könnyebben orvosolható lett volna. Ez persze nem jelenti azt, hogy az egész folyamatban ne a legnagyobb problémának, „gyökér-ok”-nak (core cause) lehetne minősíteni a bizalomhiányt, a folyamatos minősítgetéseket, vádaskodásokat, a másik lejáratásának szándékát, a folyamatosan a hazai közvéleménynek történő üzeneteket. Ahelyett ugyanis, hogy a konstruktív és megállapodás-orientált párbeszédre, s egymás tiszteletére, felkészültségére és korrektségére alapozó hangulat kialakítására törekedtek volna a felek, ennek éppen az ellenkezője volt jellemző a 2015 nyaráig terjedő tárgyalási időszakra.

Emellett fontos megállapítani, hogy még az oldalakon belül sem volt teljes az egyetértés: különböző koncepciók voltak és vannak még ma is, illetve az is előfordul, hogy nincs is koncepció, csak pillanatnyi tűzoltás. Elég arra utalni, hogy a trojkan belül láthatólag mást gondolnak a németek által dominált „északiak”, s mást a francia-olasz vezetésű „déliak”. Mást az IMF, s megint mást az EKB.

Ugyanígy: viszonylag hamar kiderült, hogy Ciprasz és Varufákisz között sincs meg a szükséges összhang, s a Sziriza is hamar szétszakadt. Varufákisznak volt „B” terve a drach-

ma bevezetésére, ami azonban a hírek szerint Ciprasz ellenállásán bukott meg. Sajnálatos módon ezért nem csupán egy jó stratégia, és egy szisztematikusan, lépésről lépésre történő végrehajtás a jövőendő siker záloga, hanem állandóan ott lebegett és lebeg ma is a politikai támogatás megszűnésének veszélye is akár görög, akár pedig az uniós oldalon...

Érdemes most egy kicsit nagyító alá venni a másik oldalt (melyet hívhatunk trojkának, de emlegetik őket a hitelezők és az unió címszó alatt is). Lássuk most a hitelezők és az Unió mulasztásait:

1. Az euróövezetbe való be- és (különösen) kilépési feltételek tisztázatlansága.
2. Az euróövezeti országok strukturális problémái esetén meghozandó intézményi eljárások és válaszlépések végiggondolatlansága.
3. Későn ébredtek, azaz nem működött jól az információs rendszerük, illetve a döntéshozatali eljárásuk, nem volt egyértelmű a döntéseknél a kompetencia-meghatározás.
4. Korábban maguk is hozzájárultak a görögök esztelen költekezéséhez (lásd: német és francia hadiipari deal-ek).
5. Politikai okokból vették fel Görögországot az EU-ba és az euróövezetbe.
6. Politikai okokból elnézték a folyamatos csalásait a gazdasági jelentéseikben.
7. Úgy viselkedtek a válság során, mintha Keynes soha nem is élt volna.
8. Ennek megfelelően mereven ragaszkodtak a csak válságmentes időben működő EKB-alapelvekhez.
9. A görögök címkézése (lusták, túl jól élnek stb.), ami nem segítette a racionális és konstruktív tárgyalásokat, a bizalomépítést.
10. Nem tettek gesztusokat a Ciprasz-féle új vezetés felé, s az elmúlt évtizedek hibáit is az új kabinetnek kérték számon.
11. Alapvetően megszorításpárti lépéseket követeltek, amelyek pedig nem ilyen szellemiségűek voltak, azokat nem kommunikálták megfelelően.
12. A 2013–14-es görög megszorítások nem megfelelő értékelése, s a görög társadalom tűrőképességének nem megfelelő figyelembe vétele.

Az itt felsorolt lista is többfelé bontható. Lényegében az 1–3. pontban felsoroltak az Unió alapvető működési problémáinak mondhatók, a 4–8. pontok az Unió működésének kevésbé fajsúlyos, de mégis fontos működési problémáira utalnak, míg a 9–12. pontokban felsoroltak viszont a tárgyalási, taktikai hibák rövid felsorolását tartalmazzák.

A 2015. évi szeptemberi választások során láthatóan a Sziriza sikeresen megőrizte többségét, ami azonban, ahogy a Yale professzora Stathis Kalivas írta a választások estéjén, csak azt jelenti, hogy a görög tragédia folytatódni fog (idézi a választás éjjelén a Telegraph, 2015).

(Miért sikeresebbek az északi országok a mediterrán országoknál, elsősorban export téren?) Ha végiggondoljuk a görög, balti és a skandináv példákat, akkor mindenképpen azt kellene megmagyarázni, hogy mitől voltak a válságkezelésben sikeresebbek az észak-európai országok a dél-európaiaknál. A válasz – véleményünk szerint – nagyrészt (az előbb említett kulturális háttér mellett) az oktatási és egyéb humán tőkebefektetések GDP-hez mért arányában rejlik.

A humán tőkébe való beruházások alapvetően eltérnek egymástól Észak- és Dél-Európában. Míg a Skandináv és a Balti országokban a tudásgazdaság (és az azon alapuló) export igen erős, addig Dél-Európában – és azon belül is Görögországban – gyenge. Ezért is igaza lehet Paalzownak: mindegy mit csinál Görögország (akár alkalmazza a megszorító intézkedéseket, akár kilép az euróövezetből), de a gazdaság alapvető átforgalmazása nélkül esélye sem lehet arra, hogy elinduljon a gazdasági növekedés útján.

Alapvető hipotézisünk, hogy amennyiben egy ország ki akar keveredni a gazdasági válságból, akkor mindenekelőtt meg kell teremtenie a hosszú távú növekedés alapjait, elsősorban az export ágazatokban. Ennek egyik legfontosabb eszköze az oktatási kiadások növelése (mind a magán, mind a közösségi kiadások terén), de nem szabad elfelejtkezni egyéb humán tőkébe való beruházásokról sem (mint például az egészségügy, illetve szociális gondoskodás).

Az oktatási statisztikai adatok összehasonlítása Görögország esetében nem könnyű, mert az európai (EUROSTAT) és az OECD statisztikai adatokban Görögország csak meglehetősen régi adatokkal szerepel. (Míg az EUROSTAT vagy az OECD adatbázisban a többi európai ország esetében már 2012–2013-ra vannak adatok, addig a legutolsó elérhető oktatásstatisztikai adat Görögország esetében 2005-re – esetenként 2006-ra – vonatkozott.)

Görögország esetében 2005 során az oktatási közkiadások aránya a GDP-n belül 4,1% volt, a magánkiadások pedig csak 0,3%-ot tettek ki. Összességében az oktatási kiadások nem érték el a GDP 4,5%-át. Ugyanakkor Finnországban az oktatásra fordított közkiadások a GDP 6,3%-át tették ki 2005-ben, majd ez az érték 2011-re 6,8%-ra nőtt, míg a magánkiadások a GDP 0,2%-át tették ki. Svédországban az oktatásra fordított közkiadások a GDP 6,9%-át tették ki 2005-ben, és nagyjából ugyanennyi maradt 2011-ben is. Svédországban mind a két évben a GDP 0,2%-át tették ki magánforrásokból fedezett kiadások. Észtország esetében az oktatásra fordított közkiadások ugyanezen időszak alatt a GDP 4,7%-áról 5,2%-ra nőttek, míg Lettország esetében 5,1%-ról 5,0%-ra estek vissza, de a Balti államokban az oktatási magánkiadások is a GDP 0,6% körül mozogtak (EUROSTAT). Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy Magyarország esetében 2005 és 2011 között az oktatásra fordított közkiadások a válság következtében a GDP 5,5%-áról 4,7%-ára estek vissza – tehát mi sem állunk túl jól az oktatási célú kiadások vonatkozásában.

Közösségi oktatási kiadások a GDP %-ában

	2002	2005	2008	2009	2010	2011
Észtország	5,47	4,88	5,61	6,03	5,66	5,16
Írország	4,27	4,72	5,67	6,43	6,41	6,15
Görögország	3,57	4,09	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Spanyolország	4,25	4,23	4,62	5,02	4,98	4,82
Franciaország	5,90	5,67	5,62	5,90	5,86	5,68
Horvátország	3,71	3,98	4,32	4,42	4,31	4,21
Olaszország	4,60	4,41	4,56	4,70	4,50	4,29
Ciprus	6,60	6,95	7,45	7,98	7,92	7,87
Lettország	6,60	5,14	5,71	5,59	4,96	4,96
Litvánia	5,81	4,88	4,88	5,64	5,36	5,17
Magyarország	5,39	5,46	5,10	5,12	4,90	4,71
Málta	4,22	6,58	5,72	5,32	6,74	7,96

Hollandia	5,22	5,53	5,50	5,95	5,98	5,93
Ausztria	5,68	5,44	5,47	5,98	5,91	5,80
Lengyelország	5,41	5,47	5,08	5,09	5,17	4,94
Portugália	5,33	5,21	4,89	5,79	5,62	5,27
Románia	3,51	3,48	n. a.	4,24	3,53	3,07
Szlovénia	5,76	5,73	5,20	5,69	5,68	5,68
Szlovákia	4,31	3,85	3,61	4,09	4,22	4,06
Finnország	6,22	6,30	6,10	6,81	6,85	6,76
Svédország	7,36	6,89	6,76	7,26	6,98	6,82
Egyesült Királyság	5,06	5,31	5,28	5,56	6,15	5,98
Izland	6,79	7,59	7,56	7,81	7,60	7,36

Forrás:EUROSTAT,(http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_figdp&lang=en)

Ugyancsak láttuk már, hogy a válság idején Görögországban folyamatosak voltak egészségügyi elvonások, tehát a humántőkébe való beruházások emiatt is eléggé rosszul alakultak. Ezért bármilyen jó ötletnek látszik a humántőke fejlesztése Görögországban, a jelenlegi válság – illetve az EU-val kötött megállapodások – miatt ez nemcsak nem könnyű, de akár ki is mondhatjuk: szinte lehetetlen is. A költségvetési kiadások csökkentései már eddig is jelentősen sújtották a humántőkébe való beruházásokat, s az új megállapodásokat követően a hitelezők magatartása vélhetően ezen a téren sem fog változni.

(Görög–argentín párhuzamok: hasonlóságok, különbségek és tapasztalatok) A latin-amerikai válság során, a kilencvenes évek végén Argentína a göröghöz hasonló kormányzati hibák és nem utolsósorban a korrupció miatt hasonló mély válságba zuhant, mint Görögország, majd azt követően viszonylag gyorsan és egészségesen fejlődött egészen napjainkig. Több közgazdásznál felmerült a kérdés, hogy lehetne-e tanulni a görögöknek az argentin válságból? Omar G. Encarnación, a neves amerikai Bard College tanára a Foreign Affairs 2015. július 15-i online számában írt egy érdekes elemzést a kérdéstről (Encarnación, 2015). A szerző megállapítja, hogy a válságot követően 2003 és 2012 közt Argentína történetének leghosszabb fellendülését élvezte, amikor a GDP éves átlagban 7,2%-kal bővült. Szerinte az Argentinában alkalmazott megoldások – mint például a külső adósság visszafizetésének megtagadása, illetve a nemzeti valuta erős leértékelése nyomán exportosztönzés – nem működnének Görögország esetében. A csőd bejelentése csak Argentína sajátos adottságai miatt volt járható. A másik megoldás (a nemzeti valuta leértékelése nyomán az export felpörgetése) Görögország esetében az euróövezeti tagság miatt azonban nem is lenne alkalmazható. Ha a görögök mégis kilépnének az euróövezetből és visszatérnének a drachmához, akkor viszont az export árualapok hiánya okozna problémát.

A szerző szerint a csőd bejelentése – ami Argentína esetében már szinte szokássá vált –, Görögországban szintén nem lenne alkalmazható. Ugyanis Argentína csak viszonylagos gazdagsága (természeti erőforrásokkal és export árualapokkal való ellátottsága) miatt volt

képes oly gyakran meglépni ezt (1806 óta pontosan hét alkalommal). Argentína gazdagsága egyébként is kétszer akkora, mint a görög gazdaság, és államadóssága csak fele akkora volt, mint a görög. A Krugman és Stiglitz által javasolt Grexit (vagyis görög kilépés az euróövezetből és visszatérés a drachmához az export felpörgetése érdekében) szintén nem lenne túl könnyű, több okból sem. Először is: míg Argentína a válság előtt argentin pesóban denominált adósságokkal rendelkezett, addig Görögországban az adósságokat euróban denominálták. Egy erősen leértékelt drachma esetében is euróban kellene azokat törleszteni, ami csődök tömegét eredményezné. Továbbá Argentína szerencsés pillanatban ment csődbe, akkor, amikor a gyorsan növekvő brazil és kínai gazdaság képes volt az argentin exporttermékeket szinte korlátlan mértékben felszívni. Ez Görögország esetében azonban két ok miatt sincs így: egyrészt nincsenek olyan piacképes exporttermékei, mint Argentínának, másrészt a brazil és a kínai növekedés nagyon lelassult az elmúlt években, és ezért sokkal kevesebbet importálnak.

Ugyanakkor a szerző szerint mégis van mit eltanulni Görögországnak Argentínától: ez egyfelől a politikai stabilitás fontossága, másfelől az ortodox gazdasági megközelítés elutasítása. Argentínában Néstor Kirchner, majd halála után özvegye, Cristina Fernández de Kirchner vezette az országot. Ez igen stabil politikai háttérrel biztosított Argentínának 2003-tól napjainkig. A kirchnerizmus (ami tulajdonképpen a peronizmus új kiadása) nem az ortodox liberális modell által sugallt megszorítások és a szegény rétegekre terhelt adók révén, hanem éppen ellenkezőleg: a szociális háló szélesítésével, a gazdasági egyenlőség növelésével igyekezett küzdeni a válság ellen. Ennek nyomán a szegénység 2003 és 2012 közt az országban 53%-ról 23%-ra csökkent, a szociális kiadások pedig a GDP 5%-áról 9%-ra növekedtek. Omar G. Encarnación kiemelte, hogy Argentína tapasztalata azt sugallhatja Görögországnak, hogy a külső adósságmentő csomagok hatására rendszerint csak az adós ország függősége növekszik. Ezen csomagok kidolgozói ugyanis nem abban érdekeltek, hogy új növekedési pályára állítsák az adós országot, hanem abban, hogy megmentsék a hitelezők kintlévőségeit. A szerző utolsó – talán egy kicsit túl optimista – mondata arra utalt, hogy az IMF új filozófiája reményt adhat arra, hogy a korábbiakhoz képest más módon oldják meg a nemzetközi hitelezők az adós országok talpra állítását. Ez az utolsó állítás azonban még igazolásra szorul.

(Stratégiai alternatívák a görög (uniós) válság kezelésében) Valószínűleg rövidtávon vagy egy nagyvonalúbb görög adósságleírás (adósság-elengedés) és a visszafizetés átütemezése lenne a megoldás, amit aztán olyan komoly és végig gondolt strukturális átalakításoknak kellene követniük. A másik lehetőség: hagyni kellene kilépni a görögöket az eurózónából – amit a görög vezetés 2015 nyaráig még nem vállalt fel –, s utána jöhetne az adósságleírás. Ez már a németeknek is megfelelné, hiszen a németek az adósságleírást a maastrichti szerződéssel összeegyeztethetetlennek látják: ezért is javasolták a kilépést a kompromisszumos megállapodás előtt. (A Tusk-vezette uniós tárgyalóköldöttség viszont kompromisszumot akart.) Varufákisz lényegében szintén a kilépést képviselte, illetve készítette elő a pénzügyministersége idején, s a német bölcsek is hasonlóan gondolkodtak.

Hosszabb távon viszont így is, úgy is szükség lesz az EU átszabására. A görög válság ténye egyértelműen azt bizonyítja ugyanis, hogy a jelenlegi modell nem működőképes. Arról, hogy kevesebb vagy több Európára van-e szükség, megoszlanak a vélemények. Talán érdemes lenne megfontolni Wolfgang Streeck sarkos véleményét, aki szerint minden baj okozója az euró. Ekként fogalmaz: „Európában nagyon úgy néz ki, hogy összehoztunk egyetlen közös monetáris rendszerbe legalább két, ha nem több gazdasági rendszert. Vannak olyanok, mint Németország, amelyeknek keményvalutára van szükségük,

és olyanok, amelyeknek inkább egy puha valuta kell, mint Olaszország, Görögország vagy épp Franciaország. Ha most ezeknek az országoknak azt mondják, hogy használják mind ugyanazt a valutát, az nem tud működni.” (Lásd erről bővebben: HVG, 2015.)

Vagy talán mégiscsak több Európára van szükség? Ha igen, akkor viszont fontos lenne a felemás EU-s gazdaságpolitikát két lábra állítani, vagyis a pénzügyi politika mellé egy EU-szintű költségvetési politikát kellene létrehozni. Ha másra nem is, de a 2008-as válság talán arra is jó volt, hogy – ha elfogadjuk a közös pénz létét, akkor – az egyes tagországoknak el kell fogadnia viszont a szuverenitásuknak (fiskális politika) a jelenleginél is erősebb korlátozását. Akik erre nem hajlandók, azoknak ebben az esetben viszont nem kellene előírni az euróövezetbe történő belépés kényszerét. Így viszont már megint csak két övezetről (legyen az belső és külső vagy északi és déli...) beszélhetünk. Valami hasonló mellett érvelt 2015. július 25-én a Spiegel című német hetilapban Wolfgang Schaeuble, német pénzügyminiszter, amikor elmondta, hogy lát lehetőséget egy olyan EU pénzügyminiszter kinevezésére, akinek saját adóbevételei lennének, és aki saját költségvetéssel is rendelkezne ennek megfelelően. Véleménye szerint az Európai Unió saját költségvetési politikája talán elejét vehetné az olyan válságoknak, mint amilyen a görög válság volt. Mint ahogy a szövetségi költségvetési politikával rendelkező Egyesült Államokban sincs esély arra, hogy míg például Oregon virágozik, addig Texas csődbe menjen.

Sajnos nincs történelmi „minta” az EU jövőjére vonatkozóan, hiszen ilyen jellegű államszövetségek eddig minden esetben háborúk nyomán alakultak ki. Arra viszont még nem volt precedens, hogy békeidőben, s demokratikus megegyezés nyomán jöjjön létre egy ilyen szerveződés: az Egyesült Államok, a Kínai Birodalom, Oroszország, illetve a Szovjetunió példája sem ezt bizonyítja. Ha pedig az Európai Uniót a hosszabb ideje létező és világhatalmi pozíciója révén egyértelműen sikeresnek tekinthető Egyesült Államokkal vetjük össze, akkor nyilvánvaló, hogy teljesen más feltételek álltak-állnak fenn a két kontinensen. Gondoljunk csak arra, hogy nyelvében és kultúrájában mennyire homogénebb az Egyesült Államok, s „szervezetlensége” mennyire fontos feltétele a szoros integrációjának. Ráadásul van két viszonylag friss fejlemény is (lásd a spanyolajkú bevándorlók számának drasztikus emelkedését, és azt, hogy esetükben már nem nagyon akar működni a híres „melting pot”; valamint a dollár végtelen nyomtatásához kötődő pénzügyi válság közelmúltját, melynek megismétlődésére a közeljövőben is megvan az esély...). Ezek a jelek az amerikai modell fenntarthatósága kapcsán is komoly kockázatokat jeleznek.

Jelen tanulmányunkban direkt nem tértünk ki az EU-t szintén nagyon erősen, alapjában veszélyeztető népvándorlásra. Annyi azonban megállapítható, hogy bizonyos szempontból a válság és a forrongás ideális lehetőséget rejt magában a keményebb változtatásokra. (A magyar gazdasági reformok kapcsán ismert volt az az anekdota, hogy amikor van „nyomás” a reformokra, akkor nincs pénz, amikor pedig van pénz, akkor nincs „nyomás”). Most az Európai Unió történetének legnagyobb válságát éli. Ám talán pénz is van, nyomás is van, tapasztalat is bőven áll rendelkezésre, s ezért nemcsak végig lehet, hanem végig is kellene gondolni a modell összes jelenlegi adottságának fenntarthatóságát az ismert válságtünetek fényében. Ha nem akarnak, vagy lassan döntenek Európa döntéshozói, akkor az is egyfajta döntés lesz. De félünk attól, hogy ebben az esetben a hatások és a következmények mégannyira sem lesznek modellezve és kontrollálva, mintha ez egy eleddig járhatlan út kipróbálása esetén történne. Meggyőződésünk ugyanakkor az is, hogy egy pont után Európa gyöngítése már nem érdeke az Egyesült Államoknak sem!

FORRÁSOK:

- Aslund, A., (2015): Myths of Austerity and Paul Krugman; Why the economist's arguments against fiscal responsibility can be dismissed? Berlin Policy Journal, JUNE 2, 2015.
- Blomberg (2015): <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-07-30/these-are-the-foreign-goods-that-greeks-had-to-ditch-in-the-crisis>
- Bonovas, B., Nikolopoulos, G. (2012): High-burden epidemics in Greece in the area of economic crisis. Early signs of a public health tragedy. Journal of preventive medicine and hygiene, 2012. p. 169-171. J Prev Med Hyg. 2012 Sep;53(3).
- Encarnación, (2015): Don't Cry for Greece, Argentina, Foreign Affairs, SNAPSHOT July 26, 2015
- EU educational statistics (2015): http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Expenditure_on_educational_institutions,
- Friedman, M. (1997): The Times, november 19.
- Guardian (2015): <http://www.theguardian.com/world/2015/feb/09/greece-syriza-stops-china-extending-hold-piraeus>
- EUROSTAT (2015): <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- HVG (2015): http://hvg.hu/gazdasag/20150728_Az_eurozona_olyan_hiba_amit_nem_lehet_ki
- Index (2015a.): <http://index.hu/gazdasag/2015/07/19/hig/>
- Index (2015b.): <http://www.origo.hu/gazdasag/20150727-gorogorszag-varufakiszb-terv-adohivatal-feltorese-drachma-euro-titkos-csoport.html>
- Index (2015c.): http://index.hu/gazdasag/2015/07/28/ki_kell_dolgozni_a_kilepesi_lehetoseget_az_eurozonabol/
- Kentikelenis, A., Karanikolos, M., Reeves, A., McKee, M., Stuckler, D. (2014): Greece's health crisis: from austerity to denialism. Lancet 2014; 383: 748–53.
- Madianos, M., Alexiou, T., Patelakis, A., and Economou, M. (2014): Suicide, unemployment and other socio-economic factors: evidence from the economic crisis in Greece, The European Journal of Psychiatry, ISSN 0213-6163 (Eur. J. Psychiat. vol.28 no.1 Zaragoza ene.-mar. 2014)
- Magyar Nemzet Online (2015/1): <http://mno.hu/eu/gorog-megallapodas-az-imf-nek-ketelyei-vannak-1295334>.
- Origo (2015): <http://www.origo.hu/gazdasag/20150727-gorogorszag-varufakiszb-terv-adohivatal-feltorese-drachma-euro-titkos-csoport.html>
- Paalzow, A. (2015): Here's How Riga Overcame Its Own Economic Crisis—And What That Says About Greece, Latvian Lessons, Foreign Affairs, July 20, 2015
- Social Europe (2015): <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/14eb4d738125dded>
- Stuckler, D. – McKee, M. (2011): There is an alternative: public health professionals must not remain silent at a financial crisis. European Journal of Public Health, DOI: 10.1093/eurpub/ckr189.
- Telegraph (2015): <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/greece/11877658/Greece-elections-results-live.html>
- Tusk, D. (2015): <http://wakeupfromyourslumber.com/european-council-president-tells-greeks-that-russia-china-are-their-enemies/>